

ÇEVİRİBİLİM VE İMGEBİLİM EKSENİNDE ÇEVİRİDE EREK ODAKLI YAKLAŞIMLARIN İNCELENMESİ

Ezginaz EMİRKADI*

Öz

Dizgelerin birbirini algılama sürecini çeşitli faktörler çoklu bir ekseninde şekillendirir. Bu faktörler, çeviri dâhil olmak üzere, dizgelerin karşı dizgelere yaptığı her eylemde görünür bir hâldedir. Bu bağlamda çevirinin kullanılması ise çeviriyi bir araç hâline getirir. Çeviriyi araçsallaştırmanın getirdiği sonuçlardan biri ise bu eylemi karşı imgelerin temsilinde ya da temsil üzerinden kimlik yaratımında kullanmaktır ki bu durum çeviriyi manipüle etmeye olduğu kadar manipüle edilmeye de açık hâle getirir. Bu manipülatif durum, özellikle belli motivasyonlar ışığında çeviride erek odaklı yaklaşımların benimsenmesini teşvik eder. Bu şekilde kaynak metinde sunulan kaynak dizgeye özel metin içi ve metin dışı faktörler belli bir erek dizge süzgecinden geçerek karşı dizgeye ait algı bir sunuma dönüşmüş olur. Bu çalışmada çeviribilim çerçevesindeki erek odaklı yaklaşımlar, toplumların birbirlerini algılayış ve sunuş biçimlerini imge kavramı üzerinden inceleyen imgebilim ile disiplinler arası bir bağlamda irdelenmeye çalışılmıştır. Döneme bağlı olarak şekillenen çeviri norm ve politikaları, kaynak dizge imgelerinin erek dizgeye aktarımlarını yönlendirmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada erek odaklı çeviri yaklaşımlarının benimsendiği dönemler esas alınarak ilgili dönemlerdeki çeviri norm ve politikaları çerçevesinde imgelerin neden ve nasıl aktarıldığı çalışılmıştır. Bu şekilde çeviribilim ve imgebilim bağlamında imge kavramının çeviribilimdeki yeri incelenmiş ve çevirinin bu bağlamdaki dinamikleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İmgebilim, temsil, imge, erek odaklı yaklaşımlar, çeviribilim.*

Geliş Tarihi: 30.11.2021

Kabul Tarihi: 25.12.2021

* Arş. Gör., İstanbul Arel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (İstanbul, Türkiye), e-posta: ezginazemirkadi@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6946-2938.

ANALYSIS OF TARGET-TEXT ORIENTED TRANSLATION APPROACHES ON THE AXIS OF TRANSLATION STUDIES AND IMAGOLGY

Abstract

Distinctive factors on a multiple axis shape the way systems perceive each other. These factors prevail in every action, including translation, the systems present to one another. Usage of translation on this basis makes it an instrument and one of the consequences of instrumentalisation of translation is to use it as a representation or identity construction over representation of the counter images, which makes the translation be open to manipulation as it is to manipulate. This manipulation stimulates to adopt target oriented translation strategies especially in the light of specific motivations. When the perception of countercultures and the manipulation feature of the translation come together, the textual and extra-textual factors specific to the source system presented in the source text will pass through a certain target system filter and the perception will turn into a presentation. In this study, target-oriented approaches within the framework of translation studies have been tried to be examined in an interdisciplinary context with imagology, which examines the perception and presentation of the societies to each other through the concept of image. Translation norms and policies shaped depending on the period direct the transfer of source system images to the target system. In this context, in this study, based on the periods in which target-oriented translation approaches were adopted, it was studied why and how images were transferred within the framework of translation norms and policies in the relevant periods. In this way, the place of the concept of image in translation studies was examined within the context of translation studies and imagology and the dynamics of translation in this context were revealed.

Keywords: *Imagology, representation, image, target-oriented translation approaches, translation studies.*

1. Giriş

Dizgelerin birbirlerini algılayış biçimleri çoklu bir ekseninde çeşitli faktörler ve bu faktörlerin beraberinde getirdiği varsayımlar çerçevesinde şekillenir. Bu algılayış biçimleri ise dizgelerin karşı dizgeye yaptığı her eylemde kendini gösterir ki bu eylemlerden biri de çeviridir. Çeviri, sosyo-ideolojik, kültürel bir çerçevede dönemin çeviri politika ve normlarına uygun olarak bir amaç olduğu gibi bir araç

olarak da kullanılır. Bu araç olarak kullanılma motivasyonu, çeviriyi manipüle etmeye olduğu kadar manipüle edilmeye de açık hâle getirir. Karşı kültürlerin algılanma biçimleri ve çevrinin manipülasyon özelliği bir araya geldiğinde ise, kaynak metinde sunulan kaynak dizgeye özel metin içi ve metin dışı faktörler belli bir erek dizge süzgecinden geçer ve algı bir sunuma dönüşmüş olur.

Yazın çevirisi bağlamında bu manipülasyonun bir yeniden yazıma (Lefevere, 1992) dönüşmesi söz konusudur. Bahsi geçen kültür süzgeci, kaynak dizge öğelerini belli bir ideoloji, poetika ve söylem evreni üçgeni dâhilinde erek dizge bağlamına oturarak yeniden yazar; o öğeleri tanıdık hâle getirir, erek dizgeleştirir. Bu yeniden yazım veya manipülasyona maruz kalabilecek öğelerin başında yazın metinlerinin bünyesinde var olan imgeler gelir. İmge “dış dünyadan gelen uyarıcıların etkisiyle algılama, yordama ve dışavurum süreçlerinin gerçekleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan öznel bir doğrunun sembolik ifadesi” (Ulağlı 2018:5) olarak tanımlanabilir.

Çeviribilim açısından imgeler iki şekilde incelenebilir; kaynak dizgede oluşan imgeler ve erek dizgede oluşan kaynak dizgeye ait temsiller. Yukarıdaki tanımından da anlaşılacağı gibi, imgeler karşı tarafta bir yorum nesnesidir. Kaynak dizgedeki imgeleri oluşturan öğeler erek dizgede kültürel açıdan bir çeviri problemi oluşturabileceği gibi, yeniden yazıma da maruz kalabilir. Özellikle çoğul dizgelerde çeviri açısından erek odaklı çeviri yaklaşımlarının benimsenmesini gerektiren çeviri normlarının baş gösterdiği dizgelerde, imgelerin yeniden yazımı ve/veya manipüle edilmesi kaçınılmazdır.

Çeviribilim ve imgebilimin kesiştiği nokta, kültürel filtreleme, manipülasyon, yeniden yazım sonucunda ortaya çıkan kimlik inşasıdır denebilir. Bu kimlik inşasında erek dizgenin yorumunun, iki dizge arasında var olan kimi karşıtlıkların ve belli sosyo-ideolojik motivasyonların yer alması söz konusudur ve çeviri eylemini bu motivasyonlara dayandıran çevirmen sonuç olarak erek odaklı çeviri ya da kaynak odaklı çeviri olarak iki farklı çeviri yaklaşımı sergileyebilir. “Bu yaklaşımların altında sadece kaynak dile, metne ve kültüre sadakat ya da sadakatsizlik olarak nitelenen kaygı yatmamakta; bu seçimlerin aynı zamanda sosyal, politik ve kültürel boyutları bulunmaktadır” (Berk, 2011) ve bu iki çeviri yaklaşımı çerçevesinde, bu bağlamda, pozitif ve negatif imgeler oluşturulur. Bu çalışmada ise yeniden yazım kavramının özellikle ortaya çıktığı erek odaklı çeviri yaklaşımı çeviribilim ve imgebilim bağlamında oluşturulan pozitif ve negatif imgeler çerçevesinde, her iki bilim dalının da sorduğu, neden ve nasıl soruları irdelenerek incelenecektir.

2. Bir İnceleme Nesnesi Olarak İmge: İmgebilim

İmgebilim, karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir alt dalı olarak ortaya çıkan, toplumların, bazı karşıt kavramlar çerçevesinde, birbirlerini nasıl algıladıklarını ve sunduklarını inceleyen bir bilim dalıdır. Bu süreçte kullandığı kavram ise imgedir. Ne var ki imge, sadece bu bilim dalının kullanım alanı

ile sınırlı değildir; barındırdığı çeşitli tanımlamalar doğrultusunda pek çok bilim dalı tarafından bir inceleme nesnesi hâline gelmiştir. Ulağlı'ya (2018) göre imgebilim “bireylerin ve toplumların olguları algılama şekillerini ve bunların kalıplaşmış biçimlerini inceleyen bir bilim”dir (s. 35). Anlaşılacağı üzere, imgebilim algılama şekillerinden doğan kalıp yargıları da inceleme konusu hâline getirir ki bu kalıp yargılar algılama ve anlamlandırma bağlamındaki ‘farklılıklar’ esasında oluşur. Zacharasiewicz (2010)’in de belirttiği üzere tanıdık olmayan her unsurun etno-merkezci bir yaklaşımla değerlendirilmesi, kalıp yargıların ortaya çıkmasının ve kullanılmasının önünü açmaktadır (s. 21), çünkü toplum olarak kendi değerlerini öncüleyen etno-merkezci yaklaşım kendisinden olmayan farklılıkları ötekileştirir. O hâlde imge belli bir ortamda nesnel bir şekilde yaratılan, yorumlardan yoksun bir varlık olarak değerlendirilemez, çünkü imge sosyo-ideolojik ve kültürel unsurlar çerçevesinde anlamlandırılır. Bölükmeşe ve Çelik’in de belirttiği gibi;

Toplumsal, sosyal, siyasi, kültürel bilinci yansıtan imgeler hem iç hem de dış etkenlerden etkilenmekte ve gücünü toplumsal bellekten aldığı için toplumun bakış açısını yansıtmaktadırlar. Bu bağlamda imgebilim çalışmaları toplumları anlama, anlamlandırabilme konusunda bize yol göstermektedir. (2013: 40)

O hâlde imgebilim salt imgeyi incelemeyi, imgelerin ardındaki neden ve nasıl sorularına yönelir. “İmge araştırmacısı sunum nasıl yapılmış ve yazarın bu olguyu olduğundan farklı veya aynen görmesini sağlayan faktör nedir gibi sorular üzerinde durmalı ve bu sorulara bir yanıt aramalıdır” (Öztürk, Daşçioğlu ve Gürses, 2012: 318).

Sosyo-ideolojik ve kültürel temellerle böylesine örölü olan imgelerin, eser yaratımında yazardan etkilenmemesini beklemek imkânsızdır. Yazarın bulunduğu toplumun getirdiği arka plan bilgisi, kendi deneyimleri, bazı güdüler veya kısıtlamalar imgeleri oluşturur. Bu açıdan bakıldığında imgelerin incelenmesi dönemin sosyo-ideolojik konumunu incelemek olduğuna kadar yazarı ve yazarın yorumunu da incelemek demektir. “Edebi metinlerde, imgeler yazar ile bilinçaltı, yazar ile toplum ve son olarak yazar ile okur arasındaki ilişkiyi ortaya koyan elemanlardır” (Ulağlı, 2018: 14). Toplum-yazar-imge üçgenini ele aldığımızda, o hâlde, imgeleri toplumsal yargı ve yorumlar bağlamında gelişen kavramların yazarın da kendi yaratılarını katarak sunulması olarak tanımlayabiliriz. Bu yaklaşım aynı şekilde toplumsal, siyasi, sosyal ve kültürel unsurlar ile iç içe olan çeviri bünyesinde yaratılan imgelerin incelenmesini de beraberinde getirir.

3. Çeviride Bir İnceleme Nesnesi Olarak İmge: Çeviribilim ve İmgebilim

Çeviri, “başka”, “uzak”, “öteki” dizgelerin başka dizgelerce tanınmasını sağlayan, kültürler arası alışverişin önünü açan ve bu şekilde kültürleri zenginleştiren araçlardan biridir “(ç)ünkü okur, ‘öteki’ kültürü temsil eden metinleri okuyarak diğer kültürün dünyasına girerek onu anlamaya başlar. Bu süreçte kültürler birbirleriyle iletişime geçmekte ve birbirinden etkilenmektedirler” (Yücel, 2013: 351).

Dizgeler arasındaki tanışık hâle gelme, çevrilen dizgenin ve dizgeye özgü öğelerin temsilidir ve erek dizge bu yaratılan temsil vasıtasıyla kaynak dizgeyle bir ilişki kurar. O hâlde çeviribilim ve imgebilimin öncelikli olarak ‘temsil’ kavramı bağlamında incelenebileceği söylenebilir. Fakat öncelikle burada iki disiplinin yollarını kesiştiren temsil edilenin ne olduğu üzerinde durulmalıdır; kaynak dizge öğeleri çerçevesinde bir topluma ait imgeler. Bu imgeler kaynak dizge bağlamında, kaynak dizgenin tarihi, kültürü, sosyolojik yapısı ve dili çerçevesinde oluşan, anlam kazanan ve anlamlandırılan öğelerdir ve “(...) bir halkın veya bir grubun başka bir ya da daha fazla halk veya grup hakkındaki, soyut ve somut, tüm fikir, hayal ve yargılarını içeren, gücünü toplumsal bellekten alan ve sosyo-kültürel yansımaları bulunan, bir düşünme biçimi olarak tanımlanabilir” (Nahya, 2011: 29). Çeviri açısından, imgeye iki şekilde yaklaşılabilir; belli bir kültür dizgesi içinde kendine has öğeler çerçevesinde oluşan kaynak dizge imgeleri ve (bu imgelerin) karşı tarafta dönemin belli sosyo-ideolojik motivasyonları ekseninde, çeviri norm ve politikalarına uygun olarak yaratılan erek dizgede konumlandırılmış temsilleri.

Çeviri eyleminde çevirmenin izleyeceği iki ana yaklaşım vardır; buna göre ya okuyucu yazara götürülür ya da yazar okuyucuya (bkz. Schleiermacher, 1813). İlk yaklaşım, anlaşılacağı üzere, yazar ve yazarın ait olduğu kaynak dizge odaklıyken ikinci yaklaşım okuyucu ve okuyucunun ait olduğu erek dizge odaklıdır. Bu iki yaklaşımdan hangisine göre çeviri yapılacağı da yönetim mekanizmalarının, yayınevının ve çevirmenin ideolojisi/politikası, çevirinin çoğul dizgedeki yeri, erek dizge çeviri normları ve çevirmenin kendini bu düzlemde nerede konumlandığı ile ilgilidir. *Translating the Other for a Distant Eye: Translation of Images in Anayurt Otelı by Yusuf Atılgan from a Translation Studies and Imagology Perspective* (2021) başlıklı yüksek lisans tezinde de belirtildiği gibi, dizgelerin kendilerini diğer dizgelere göre konumlandığı nokta, çevirmelerin bu çeviri yaklaşımlarından hangisini benimseyeceklerini etkileyen bir diğer faktördür. Bilhassa sömürgecilik bağlamında ele alınan ve kendini diğer dizgelere göre farklı bir noktada konumlandıran Anglo-Amerikan dizgesinin kabul ettiği Batı-merkezci ve ben-merkezci yaklaşımlar (Venuti, 1995), çeviride erek odaklı yaklaşımlara tutunarak farklı olanın manipüle edilmesine, kendi normlarına göre uyarlanmasına, özgünlüğünün silinmesine sebep olduğu kadar sosyo-ideolojik unsurlar çerçevesinde bir temsil yaratımına da sebep olur.

Benzer şekilde, milletlerin birbirlerini nasıl algıladıkları ve sundukları da temsil ile yakından ilgilidir. Buradaki temsil kavramı ise bir milletin sosyo-ideolojik faktörler çerçevesinde çeşitli şekillerde diğerinin gözünden aktarılmasıdır denebilir. Bu açıdan ele alındığında imgeler bir bakıma yoruma da dayanır; “genel tanımı ile imge, bilinçaltının istemli ya da istemsiz olarak belirli çağrışımlar ile dışa vurumu olarak tanımlanabilir” (Ulağlı, 2018: 14). Yazarın belli bir ulusa dair kendi deneyim ve arka planına göre oluşturduğu yorumlar eserde bu bağlamda yer bulur ve yerli okur için o ulusa ulaşmada bir araç olarak kullanılabilir. Örneğin, aşağıda da bahsedileceği üzere, “Oryantalizm, Avrupa’nın kendi

Doğu fikridir” (Said, 2003; aktaran Öztürk vd., 2018). Çevirinin de, başlıca bir okuma eylemi olarak, yorumdan uzak olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çevirmenin diğer toplumlara dair sahip olduğu deneyimler, arka plan bilgileri, bilinçaltı, içinde bulunduğu toplumun diğer toplumlara karşı algısı ve bunları sunuş şekli, toplumun tarihi ve sosyolojik yapısı (dini öğeler, tabular vs.), coğrafi konumu, dönemin sosyo-ideolojisi, çevirmenler üzerinde uygulanan motivasyon ve kısıtlamalar, erek kitle ve metin ilişkisi vs. eser seçiminden benimsenecek olan çeviri stratejilerine kadar tüm bir çeviri sürecine etki eder ve kaynak metne bu çerçevede bir bakış açısı getirilmesine, kaynak metnin ve imgelerinin yorumlanmasına ve tüm bunlar ışığında yeniden yazılmasına sebep olur.

Kısaca imgelerin nasıl çevrildiği temelinde, çevrilen imgeler bir çeviri inceleme aracı niteliğine sahiptir denebilir. Çeviride yaratılan imgelerin, kaynak metinde var olan imgelerden ne kadar uzaklaştığı veya o imgeler ile ne kadar örtüştüğü erek dizgenin bilhassa o kaynak dizge bazında diğer dizgelere de ideolojik, sosyolojik ve kültürel açıdan çeviri üzerinden nasıl yaklaştığını gözler önüne serecektir. Öyleyse, yukarıda da belirtildiği üzere, imgeler manipülasyona oldukça açıktır ve çeviribilim ve imgebilimin temsil kavramı üzerinden bulunduğu ortak nokta budur. Bilhassa, edebi eser veya çevirilerin yerli okuyucuların başka bir ulusa dair fikir edinmede sayılı araçlardan biri olarak kullanıldıkları durumlarda, bu bağlamda yaratılmış imgeler erek metin tarafındaki okuyucuların algısını şekillendirecektir. Bu şekillendirme olayında yazarın/çevirmenin yorumunun yanı sıra dönemin sosyo-ideolojik ve kültürel normları da, anlaşıldığı üzere, önemli bir rol oynar. Bassnett ve Trivedi (1999:2)’nin de belirttiği üzere, çeviri oldukça manipülatiftir; masum ve şeffaf bir eylem değildir. “O halde, imgebilim incelemesinde önemli olanın gösterilen değil, neden, nasıl gösterildiği ve bunun toplumsal/kültürel ilişkilerde nasıl bir rol oynadığıdır” (Ulağlı, 2018: 45). Bu bağlamda imgebilimin içerdiği bazı karşıt kavramlardan bahsedilebilir ve bu karşıt kavramlar çeviribilim bağlamında da ele alınabilir.

Biz	Öteki
Batı	Doğu
Modern	Geleneksel (Egzotik)
Orijinal	Marjinal
Yerli	Yabancı
Benzer	Farklı
Medeni	Barbar

Tablo 1: İmgebilim-Çeviribilim Tabanında Çeviri Eylemini Etkileyen Karşıt Kavramlar

Bu tabloya dayanarak yaratılan imgeler bir kimlik oluşturur; yaşam biçimlerini etkileyen tüm faktörlerin oluşturduğu ve karşının (yorumlayarak) algıladığı bir kimlik. Bu kimliklerin oluşumunda en temel faktör ise ‘biz’den değilse farklıdır’ anlayışıdır. “Öteki’nin kimliği veya ne olduğu hakkında zihinde beliren bizden olmayana ait bir resim içinde öteki görünüşüyle, kültürüyle, inancıyla, diliyle, ırkıyla, cinsiyetiyle ya da politik görüşüyle farklı olanı temsil etmektedir” (Öztürk vd., 2018). Bu anlayış ise çeviri yaklaşımlarını etkiler ve benimsenen çeviri yaklaşımının ardında yatan neden (imgeler ‘neden’ çevrilmiş) ve nasıl (imgeler ‘nasıl’ çevrilmiş) sorularına cevap verir. Bu bağlamda imgelerin çevirisi, erek odaklı çeviri yaklaşımları açısından incelenmeye çalışılacaktır.

4. Erek Odaklı Çeviri Yaklaşımları ve Temsil Olarak Kimlik İnşası

Dönemin sosyal, ideolojik, ekonomik ve kültürel faktörlerine bağlı motivasyonların çeviri politika ve stratejilerini, çevirmen üzerinde bir kontrol mekanizması yaratarak yönlendirebileceği açıktır ve bu faktörlere bağlı motivasyonların ardındaki sebepler ise diğer dizgelerin nasıl algılandıkları ve toplumun bu dizgeleri nasıl algılaması gerektiğinin hedeflendiğidir denebilir ve tüm bu bahsi geçenler çeviride norm kavramını etkilemektedir. Dönemin faktörleri çeviri normları ile iç içedir. Belli bir sosyo-ideolojik çerçeveye dâhil bir dönemde yapılan çevirilerin bu çerçeveye uygun olması beklenmektedir çünkü “çevirinin toplum tarafından atfedilen toplumsal bir rolü vardır” (Toury, 1995:53). Toury’e göre bu normların edinimi çevirmen olmak için bir önkoşuldur. Bu açıdan bakıldığında, çevirinin kültürel bağlam ile olan ilişkisi görünür hâle gelir çünkü, anlaşılacağı üzere, normlar sosyo-ideolojik ve kültürel bir düzlemde bağımsız olarak oluşmazlar; çevirmenler tarafından benimsense de benimsenmese de varlıkları her zaman görünürdür. Dönemin belli normların benimsenmemesi dâhi çevirmenlerin bu normları tanıdıklarının ve farkında olduklarının bir izdüşümüdür. Toury’nin (1995) çeviriler erek dizgenin ürünüdür savından yola çıkarak, bilhassa erek-odaklı çeviri yaklaşımların benimsendiği çeviri stratejilerinde ilgili dizge normlarının daha görünür olacağı aşikârdır; belli dönem motivasyonları belli çeviri normlarını beraberinde getirir. Örneğin, aşağıda da tartışılacağı üzere, Tanzimat dönemi ve erken Cumhuriyet dönemi motivasyonları çeviri normlarını etkileyerek, erek dizge yaklaşımları çerçevesinde, ideal bir imge oluşumunu tetiklemiştir. Diğer yandan, Batı-merkezci dizgelerde çevirinin bir sömürü aracı olarak kullanılması çeviride belli başlı normlar yaratarak ‘ötekinin’ Batı gözünden kimlik oluşumuna sebep olmuştur.

Even Zohar’ın (1990) da belirttiği gibi, kültür çoklu dizgelerden oluşur ve bu dizgeler birbirlerinden etkilendikleri kadar birbirlerini etkiler. Bilhassa politik ve ideolojik değişimlerin ayak sesi olan Tanzimat dönemi ve bu değişimlerin kendini bir hayli gösterdiği erken Cumhuriyet döneminde bu dizgelerde olan değişimler çeviri dizgesine de yansımıştır. Çağdaşlaşma, münhasır devletler seviyesine ulaşma, Doğu pratiklerinden uzaklaşılması vs. gibi motiflerin Batılılaşmadan geçtiğinin düşünülmesi, dizgeye ait her sistemi etkilemiş ve Batılılaşma yönünde uygulamaların yapılmasını beraberinde

getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bu dönem çevirilerinde Batılı ve Batıya yakın Türk kimlik inşası yolunda olunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. “(...) Cumhuriyet döneminde Batılılaşma ve çeviri birbirinden ayrılmaz kavramlar haline gelir” (Gürçağlar, 2018: 31).

Bu bağlamda, Tanzimat dönemi ve erken Cumhuriyet dönemi çeviri yaklaşımlarına bakıldığında, ağır basan çeviri yönteminin erek odaklı çeviri yöntemi ya da yerelleştirme¹ olduğu görülür (Berk, 2011; Parker, 2014). Bu çerçevede bu çeviri yaklaşımına istinaden yöneltilen ‘neden’ sorusu, köklü değişimlere maruz kalan erek toplumun kabul edeceği şekilde bu değişimleri benimsemesinin sağlanması, hedefteki amaçlara ulaşılması ve erek toplumun ahlaki ve toplumsal değerlerine ters düşmeyecek şekilde çevirilerin erek odaklı yapılması cevaplarını verecektir. Berk’in de belirttiği gibi;

Yerelleştirme modeli Cumhuriyet’in ilk yıllarında Batılı modelleri izleyen bilinçli ve planlı bir merkezi devlet politikası sayesinde yaygınlaşmıştır. Genç Cumhuriyet’in modern, Batılı ve laik bir Türk ulusu yaratma çabaları Avrupa’nın kültürel değerlerini reddederek değil, İslam ve Doğu dünyasıyla bağlarını gevşetmesiyle ve kendine Avrupa kültür ve uygarlığı içinde bir yer istemesiyle temellenmiştir. Bu bağlamda, Cumhuriyet’in temellerinin Türkiye ’deki sosyo-kültürel hayatın her alanını etkileyen Batı’dan yapılan çeviriler üzerine kurulduğunu da söylememiz mümkün gözükmektedir. (Berk, 2011)

Tüm bunlar ışığında, çeviriler aracılığıyla bir Batı imgesi ve bu imge ile yoğrulmuş ulusal bir kimlik inşasının çeviriler ile yaratılması, bu imgelerin bahsi geçen amaçlar doğrultusunda manipülasyona maruz kalması ve yeniden yazılmasını beraberinde getirir. Bu çevirilerin sonunda erek okuyucunun eline geçen, dönemin politikasına uygun yeniden yazılmış, yorum katılmış ve erek okuyucuyu yönlendirecek bir Batılı imgesidir. Burada bahsi geçen çeviri ile imge yaratımı, anlaşılacağı üzere, temsil olarak bir kimlik inşasıdır.

O hâlde burada Batı’nın bir kaynak metin olarak değerlendirildiği söylenebilir. “Türkler için çeviri aynı zamanda Batı’yı çevirmek anlamına gelmiştir. Türkiye’nin Batı’ya yönelmesinin derecesi ve kimliğini belirlemede Batı’ya biçilen rol çoğunlukla çeviri stratejilerini de belirlemiştir” (Berk, 2011). Aynı şekilde Karadağ’ın da belirttiği üzere, “Tanzimat’la birlikte başlayan modernleşme sürecinde benimsenen Batılılaşma ilkesi, Batı’yı çevirmek şeklinde de yorumlanabilir” (Karadağ, 2014: 492). Yani Batı ve Batı imgeleri kaynak metin özelliği kazanarak kültürel filtreleme ve manipülasyona açık hâle gelmiştir. Öyleyse bahsedildiği üzere, batılılaşma, modernleşme, halkı eğitime gibi amaçların hedeflendiği bir dönemde okuyucunun kabul edeceği düzeyde çevirilerin yapılması gerekliliği, hem bir kaynak metin olarak değerlendirilen Batı imgelerinin yeniden yazımını hem de metinlerin erek odaklı olarak çevrilmesini beraberinde getirmiştir.

¹ Burada bahsi geçen “yerelleştirme” yöntemi, erek odaklı çeviri bağlamında Venuti’nin yerileştirme (domestication) çeviri stratejisine atıfta bulunmaktadır (bkz. Venuti, 1995; 1998).

Öyleyse, Tanzimat ve erken Cumhuriyet dönemi çevirilerinde, dönemlerin sosyo-ideolojik motivasyonlarına uygun düşecek şekilde yakın olan öteki (Batı) ve uzak olan öteki (doğu) olarak iki farklı “öteki”den bahsedilebileceği ve dizgenin sistemleri arasında oluşturulmaya çalışılan bu ayrımın çeviri yaklaşım ve stratejilerini etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kuran Burçoğlu (1998)’nin da belirttiği üzere “modernleşme, çağdaşlaşma gibi kavramlar, bahsi geçen dönemde gericilik, batıl inanç ve köktencilik gibi kavramları çağrıştıran negatif Doğu kültürünün karşısında ‘öteki’nin pozitif bir yaratımına sebep olmuştur” (s. 146). Anlaşılacağı üzere, bu dönemde imgeler yaratılmak istenenin, idealin bir temsilcisi hâline gelmiştir; o hâlde çeviri metinde yaratılan imgeler, kaynak metin öğelerini değil erek metin öğelerini yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında imgeler çeviribilim araştırmacıları tarafından da dönemin sosyo-ideolojik ve kültürel öğelerini okumada ve bu öğelerin çeviriyi nasıl yönlendirdiğini incelemede bir araç olarak kullanılabilir.

Temsil olarak kimlik inşasının benimsendiği bir başka kavram da oryantalizmdir. Doğu’yu ötekileştirerek egzotik hâle getirme olarak tanımlayabileceğimiz oryantalizm, Edward Said (1978) tarafından öne sürülen bir kavramdır. “Said’e göre Batı, öteki diye nitelendirdiği Doğu ile arasına bir sınır çizebilmek için, oryantalizmi bir proje olarak kullanmaktadır” (Öztürk vd., 2018). Avrupa-merkeziyetçi zihniyetlerin, bu dizge dışındakileri ötekileştirerek kendi yorumlarına dayalı bir Doğulu kimlik inşası süreçlerine seyahatnamelerin, anı yazılarının yanı sıra çeviri de bir araç olarak dâhil edilmiştir. Sömürge devletler üzerinde üstün Batı imgesi yaratma çabası ve ürettikleri eserlerinde ve çevirilerinde bu devletlerin negatif bir şekilde çizilmesi, sömürgecilik sonrası çeviri yaklaşımlarına konu olmuş ve örneğin Bassnett ve Trivedi (1999: 3-5) sömürgecilik ve çevirinin el ele yol aldıklarını söyleyerek çevirinin bu dönemini utanç verici olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda ötekini kendi kültürü ile yeniden yazma ve asimile etme vurgusu olduğu kadar, Batılı zihniyetlerce yaratılmış ve sunulmuş bir Doğu temsili vurgusu da vardır. O hâlde karşımıza Batılı zihniyet karşısında Doğu temsili karşıtlığı çıkar ki bu karşıtlık çeviride de sosyo-ideolojik amaçların izdüşümünü oluşturur.

Bu çerçevede bahsedilen ötekileştirme, özçülük (essentialism) ve etnik-merkezcilik (ethnocentrism) odaklıdır ve negatif bir imge inşası ile önyargıların oluşmasına sebep olur; önyargılar ise bu süreci hiç bitmeyen bir döngüye dönüştürür. Çeviride bu önyargı sürecinin kırıl(a)maması, çevirmenlerin bu doğrultudaki çeviri norm ve politikalarını kabul ettiklerinin veya bazı motivasyonlar ışığında (ideoloji, maddiyat, statü; Lefevre, 1992) bunları kabul etmek zorunda kaldıklarının bir göstergesidir. Bu şekilde dönemin çeviri normlarını kır(a)mayan çevirmenler, çeviri metinde görünür olmaktan çok görünmez birer varlık hâline gelirler (bkz. Venuti, 1995).

Bu durumu edebiyat-çeviri çoğul dizgesi açısından irdelediğimizde, Batı merkeziyetçi yaklaşımlar diğer edebiyat türlerini (ve doğal olarak çeviriyi) dışlar ve ötekileştirirken, bu eserlerin de manipülasyonunu beraberinde getirir. Bu durum ise, yukarıda da belirtildiği üzere, dizgelerin uzamda

kendilerini konumlandıkları nokta ile ilgilidir. (bkz. Emirkadı, 2021). Bu açıdan bakıldığında Batı-merkeziyetçi yaklaşımlarda Batı temelli eserler merkezi ve saygın olarak kabul edilirken bunlar dışında kalanlar çevresel konumda yer alır. Bu yaklaşım, Batı merkezci tarafta çeviri eylemini azalttığı kadar çeviri eserleri de çevresel bir noktaya getirir. “Burada açıkça güç dengesinin ‘öteki’ olanı kendi yararına göre biçimlendirmesi, çeviride ise erek metnin kaynak metne bağlı/bağımlı olması dolayısıyla ‘ikinci’ metinlerin araçsallaştırılması söz konusudur” (Yücel, 2013: 349). Çeviride bilhassa, yukarıda bahsi geçen, özcülük ve etnik merkezlik yaklaşımlarının bir sonucu olan bu durumun farkında olan Venuti (1995, 1998) yapısalcılık ve sömürgecilik sonrası çeviri yaklaşımları bağlamında, çevirmenin görünürlüğünü/görünmezliğini ve kaynak metne yönelik çeviri yaklaşımlarını sorgulamış ve bu yaklaşımları kırmak için yabancılaştırma çeviri stratejisinin benimsenmesini tartışmıştır.

Venuti'nin tartıştığı bu çeviri yaklaşımını çeviribilim - imgebilim ekseninde ele aldığımızda, sömürgecilik sonrası çeviri yaklaşımlarını çalışan çeviribilimcilerin (Niranjana, 1992; Spivak, 1988; Cronin, 1996; Tymoczko, 1999), kendi milli ve yerel imgelerinin çeviride korunması konusuna eğildiklerini hatta çeviriyi bir “savaş alanı” (Niranjana, 1992) olarak nitelendirdiklerini görürüz. Doğu'nun Batı tarafından ötekileştirilmesi, barbar, geleneksel (egzotik), yabancı olarak algılanması ve bir sömürgeleştirme aracı olarak bu özelliklerinin “üçüncü dünya ülkeleri” olarak atfedilip bu dengesiz güç ilişkileri bağlamında Doğulu imgesinin sunulması, çeviride Batı merkezi tarafında erek odaklı çeviri yaklaşımlarının beslenmesini beraberinde getirir. Bu açıdan bakıldığında, burada bahsi geçen temsilin ardındaki neden ve nasıl sorusu dizgeler arasındaki güç ilişkilerini açığa çıkarır; çevirilerin kimin tarafından yapıldığı neden yapıldığı kadar önemli bir sorudur. Bu soruyu, dengesiz güç ilişkilerinin diğer tarafında bulunan dizgelere (‘Batı olmayan’, Doğu dizgeleri) çevirdiğimizde ise çeviride bu imgelerin bahsi geçen sosyo-ideolojik motivasyonlara hizmet edecek şekilde asimile edilmemesi, manipüle edilmemesi ve yeniden yazılmaması için çevirmenin de görünürlüğünü artıracak müdahaleci çeviri yaklaşımlarının benimsenmesi, ki bu bağlamda bu çeviri yaklaşımı Batı tarafında erek odaklı yaklaşımlardan uzaklaşmasını gerektirir, bahsedilen çeviri kuramcıları tarafından dile getirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında imgelerin temsili açısından son olarak, kendilerini çeviren kaynak imgeler karşımıza çıkar. Bandia'ya (2015) göre, sömürge ve sömürgeci sıfatları güncel gerçekleri yansıtmamakla birlikte ona göre bu bağlamda kullanılması gereken, Mbembe (2001)'den yola çıkarak, ‘sömürgecilik-sonrası özneler’ (post-colonial subjects) kavramıdır. Bu özneler, sömürgecilik sonrası söylemler çerçevesinde kimlikleri dönüşmüş imgeler olarak tanımlanabilir. Bu dönüşmüş imgeler çerçevesinde ise, yer değiştirme (translocation) kavramını öne sürerek, diasporik öznelerin heteroglosik, çoğulcu ve çok sesli özelliklerini tartışmaktadır. Çeviri kavramına metaforik bir taraftan bakan Bandia (2014) için diasporik bağlamda yazan bir yazar, kendi deneyimlerini dilsel ve kültürel melezleşmeye maruz kalan bir dil çerçevesinde yansıtır, böylece kendi deneyimlerini ev sahibi olan

kültür ve dili bağlamında dönüştürür, çevirir ve/veya yeniden yazar. Kaynak imgenin kendini bu şekilde yeniden yazmasının ardındaki sebep yer değiştirme (translocation) olarak görülebilir. Metropole göç etmiş ve sömürgecilik deneyimini yaşamış olan imge, yer değiştirmenin beraberinde getirdiği dilsel ve kültürel hibritleşme ışığında, oraya ait olma, Bhabha'nın öne sürdüğü iki kültürün arasındaki 'üçüncü bir alanda' (1994) var olma, metropolü ve metropolün getirdiği ikircikli özellikleri benimseme gibi güdüler sonucunda bir kimlik inşasına gider. Buradaki kaynak imge ana vatani temsil eden ve yer değiştirme öncesini referans gösteren bir temsilken kaynak imgenin çevirisi, yerleşilen erek metropolde kabul görme, sesini duyurma, çok kültürlülük deneyimlerini aktarma, oraya ait olma gibi pek çok sürecin sonunda, bu erek odaklılıkla yeniden yazılmış/çevrilmiş bir kimlik temsilidir. İmgenin bu çeviri/yeniden yazımın hem nedeni hem de sonucu olarak çok kültürlü, dilsel zenginliği yoğun, birbirini besleyen dizgeler ortaya çıkar. Bu yüzden bu bağlamda çeviri, sadece bir yer değiştirmenin ötesinde, kimliklerin birbirine açılıp kültürel, tarihsel ve dilsel yönden yeniden yazılan kimlik inşasıdır.

5. Sonuç

Sonuç olarak çeviri, sadece diller arasında aktarımların yapıldığı, bağlamdan kopuk ve öznelikten uzak bir eylem değildir. Çevirinin, öncelikle, aktarıldığı dizgeye ait kültürel, sosyal ve ideolojik faktörlere açık bir okuma eylemi olduğu ve bunların yanı sıra çevirmenin kendini bu dizgede konumlandığı nokta itibarıyla edindiği veya edinmek zorunda kaldığı tutumların bir yansıması olduğu vurgulanmalıdır. Bu özellikleri ise çeviriyi her iki kültürün ortasında ara bir boyut hâline getirir. Kaynak öge ve imgelerinin karşı dizgeye nasıl aktarılacağı da, bu ara boyutta birbirleri ile iç içe geçen ve çeviri stratejilerini yönlendirecek güçte olan tarihsellik, toplumsallık ve öznelik üçgeninin beraberinde getirdiklerine bağlıdır. Bu çalışmada imgebilim ve çeviribilim arasındaki ilişki temsil kavramı üzerinden çalışılmıştır. Çevirinin amaçlı bir eylem olduğu göz önünde bulundurulursa, çevirinin kültür politikaları dâhilinde kullanıldığı durumlarda bu yönlendirme gücünün tesadüfi olmadığı ve kaynak dizge imgelerinin de erek dizgeye bu bağlamda aktarılabilirdiği ortaya çıkmaktadır ve bu aktarım bu çalışmada temsil kavramı ile karşılanmaktadır.

O hâlde dönemlerin beraberinde getirdiği bazı motivasyon ve kısıtlamalar belli bir ideolojik ve sosyolojik çerçevede bu imgelerin erek odaklı olarak aktarılmasını zorunlu hâle getirir; böylece bu imgeler bir kimlik inşası bağlamında yeniden yazılır. Bu çalışmada, kültür politikası olarak Tanzimat ve erken Cumhuriyet dönemindeki pozitif Batılı imgesinin çeviriler aracılığıyla yaratımının yanı sıra, sömürgeci yaklaşımlar bağlamında, yine çeviri aracılığıyla oluşturulan Doğulu kimlikleri ve üçüncü bir alanda ana vatanları dışında metropolde yer edinmeye çalışan ve çeviriye metaforik bir açıdan yaklaşılacak kendini çeviren imgeler ele alınmış ve bu kimlik inşalarının erek odaklı çeviri yaklaşımları ile ilişkisi neden ve nasıl bağlamında irdelenmiştir.

Görüldüğü üzere, sosyolojik-tarihi-kültürel ve ideolojik unsurların yanı sıra çeviride yoruma da oldukça açık olan imgeler dönemin normlarını ve bakış açısını gözler önüne sermektedir. Çevirilerde yaratılan imgelerin incelenmesinin dönemin çeviri anlayışı, çeviri üzerinden diğer milletlere bakış açıları, bu imgeler için benimsenen çeviri yaklaşım ve stratejileri göz önüne serilerek çeviri tarihine katkı sağlayacağı açıktır. Bu bağlamda ele alındığında, imgeler bir üst metin özelliği kazanmaktadır çünkü imgelerin çevirisi dizgelerin çeviri politika ve yaklaşımları ile yakından ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, çeviribilim ve imgebilimin disiplinler arası bir şekilde çalışılmasının önemi bir kez daha vurgulanmış olmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Revised Edition). Verso: London.
- Bandia, P. F. (2014). Translocation: Translation, Migration, and the Relocation of Cultures. In (eds S. Bermann and C. Porter) *A Companion to Translation Studies*. <https://doi.org/10.1002/9781118613504.ch20>
- Bassnett, S., & Trivedi, H. (1999). *Post-colonial translation: Theory and practice*. London: Routledge.
- Berk, Ö. (2011). Ulusların ve Ulusal Kimliklerinin Oluşturulmasında Çeviri Yöntemlerinin Rol ve İşlevi. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 (4). <http://sobbiad.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/68>
- Bhabha, H. K. (2004). *The location of culture*. London: Routledge.
- Bölükmeşe, E. & Çelik, F. (2013). Kurban Said'in "Ali ve Nino" Adlı Eserinde Doğu(lu) ve Batı(lı) İmgesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 39-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/11005/131672>
- Cronin, M. (1996). *Translating Ireland: Translation, languages, cultures*. Cork: Cork University Press.
- Daşçıoğlu, Y. & Gürses, M. (2012). Mehmed Enisî Yalkı'nın Alman Ruhü Adlı Seyahatnamesine İmgebilimsel Bir Yaklaşım. *Turkish Studies*, 7 (4), 315-328.
- Edward, W. S. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Emirkadı, E. (2021). *Translating the 'Other' for a Distant Eye: Translation of Images in Anayurt Oteli by Yusuf Atılgan From a Translation Studies and Imagology Perspective*. (Yüksek lisans tezi). Atılım Üniversitesi, Ankara.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=tqUiYt63sTQLTpozMJ92QoZ4CvxretkeJeyUU6lKqwVr3uYtg7Nayp6UqOpb_IoV

- Even-Zohar, I. (1990). "The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem." *Polysystem Studies, Poetics Today* (11) 1, 45-51.
- Karadağ, A. B. (2014). Batı'nın Çevirilmesini 'Medeniyet'Odağıyla Yeniden Okumak: Tanzimat Dönemi/Sonrası Çeviriler ve 'Çekinceli' Cesur Çevirmenler. M. F. Uslu ve F. Altuğ (Yay. Haz.), *Tanzimat ve Edebiyat-Osmanlı İstanbulu'nda Modern Edebi Kültür*, 481-504. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuran-Burçoğlu, Nedret. 1998. "At the Crossroads of Translation Studies and Imagology", In Andrew Chesterman & Yves Gambier (ed.) *Translation in Context*. 143-152. Amsterdam: John Benjamins.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. London: Routledge.
- Mbembe, A. (2001). *On the postcolony*. Berkeley: University of California.
- Nahya, Z. N. (2011). "İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-38.
- Niranjana, T. (1992). *Sitting translation. history, poststructuralism and the colonial context*. Berkeley, Los Angeles and Oxford: Oxford University Press.
- Öztürk, İ. , Gümüšoğlu, T. & Gezer, G. (2018). Kültürlerarası Çeviri Kapsamında Oryantalizm Ve Öteki Kavramı (Orientalism Within The Scope Of Intercultural Translation and The Perception Of The Other). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 4 (8), 17-45. DOI: 10.25306/skad.430984
- Paker, Saliha. (2014). Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi. Ed. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru & A. E. Özyıldırım, *Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*, 36-71. İstanbul: Klasik.
- Rodríguez Murphy, E. (2015). 'An Interview with Professor Paul Bandia', *Perspectives*, 23 (1): 143-54.
- Spivak, G. C. (1988). *Can the subaltern speak?*. Basingstoke: Macmillan.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de çevirinin politikası ve poetikası 1923-1960*. (T. Demirel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. John Benjamins Publishing.

- Tymoczko, M. (1999). *Translation in a postcolonial context: Early Irish literature in English translation*. Manchester, U.K: St Jerome Pub.
- Ulağlı, S. (2018). *Ötekinin Bilimine Giriş-İmgebilim*. Motto Yayınları: İstanbul.
- Venuti, L. (1995) *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. Routledge, London.
- Venuti, L. (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of difference*. London: Routledge.
- Yücel, F. (2013). "Alanların Örtüşen Yönleri: Çeviribilim ile Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi", *Von Generation zu Generation: Germanistik – Festschrift für Kasım Eđit zum 65. Geburtstag*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Zacharasiewicz, W. (2010). *Imagology revisited*. Amsterdam: Editions Rodopi.